

Kirja-arviot

Käsinkosketeltava lukeminen

Kirjan materiaalisuuden moninaiset ulottuvuudet

Kajander, Anna. 2020. *Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. 229 sivua. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5839-0>

Anna Heikkilä

Anna Kajanderin kansatieteen alaan kuuluva väitöstutkimus käsittelee kirjan ja sähkökirjan materiaalisia ulottuvuuksia ja niiden vaikutuksia lukijoiden kokemukseen lukemisesta ja heidän lukuharrastukseensa. Kajanderin tutkimus on etnografinen arkistotutkimus, jonka aineistona on käytetty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Elämäni lukijana* -kirjoituskeruussa vuonna 2014 kerättyä materiaalia.

Lukemisen ja kirjaelämän materiaalisuuksien lähtökohdat

Väitöskirjan tutkimustehtävä määrittänyt lukemisen ja kirjan materiaalistien ulottuuksien ympärille. Itse tutkimustehtävä jakautuu kolmeen alaosiin: Kajander selvittää tutkimuksessaan 1) kirjan materiaalisuuden merkityksiä lukijalle, 2) lukutilanteisiin liittyviä kehollisia kokemuksia ja odotuksia sekä 3) lukijoiden suhtautumista digitaalisuuden luomiin uudensuunlaisiin lukemisen mahdollisuuksiin. Myös tutkimusaineisto luokitellaan kolmeen teemaan, jotka ovat lukija aistivana subjektina, lukeminen kehollisena tekona ja kirja materiaalisena objektina. Kajander asemoi kirjan ensimmäisissä luvuissa tutkimuksensa pääosin suomalaisen kansatieteellisen tutkimuksen kenttään. Kansatiedettä laajemmassa kehyksessä Kajanderin väitöskirja asettuu materialistisen humanistisen tutkimuksen alueelle. Uusmaterialistinen tai materialistinen paradigma on noussut humanistisessa tutkimuksessa suosioon viimeisten 20 vuoden aikana. Sen pääpaino on nimensä mukaisesti materiaalisuudessa, ja erilaiset materiaaliset aktorit, esimerkiksi esineet, nähdään passiivisten artefaktien sijaan aktiivisina toimijoina, joilla on oma, yksilöllinen elämänkaarensa.

Teoreettinen asemoituminen jää väitöskirjan alun teoriapainotteisissa luvuissa hieman ohueksi ja paikalliseksi. Kajander kuitenkin tuo analyysiluvuissa mukaan kattavammin myös kansainvälistä materialistisen humanistisen tutkimuksen teoriaa, ja niinpä väitöskirjan aluksi tehtyä tutkimuksen asemointia suomalaiseen tutkimuskenttään ja vasta analyysin yhteydessä laajempaan kansainväliseen kehykseen voi tiettyssä mielessä pitää johdonmukaisena valintana. Tämän valinnan artikuloiminen ja perusteleminen myös lukijalle olisi ollut paikallaan. Teoreettisten näkökulmien kattavampi käsittely aineiston yhteydessä on joka

tapauksessa tässä tutkimuksessa erittäin hyvin toimiva ratkaisu, sillä näin teoreettinen keskustelu on tiiviissä vuoropuhelussa tutkimuksen aineiston kanssa ja samalla antaa analyysille legitimiin tieteellisen kontekstin.

Väitöskirjan lähdeaineisto on laaja kokoelma erilaisia tekstuaalisia lähteitä: mukana on kattavasti eri alojen tutkimusta ja sen rinnalla taiteellisempaa esseekirjoittamista ja lifestyle-oppaita. Olisin toivonut Kajanderilta hieman tarkempaa kirjoittajien kontekstualisointia viittausten yhteydessä. Nyt väitöskirjassa näitä tiedolliselta anniltaan ja tieteelliseltä legitimitteilään erilaisia lähteitä käsitellään osin sisällöltään samanarvoisina. Sinänsä laaja viitattavien tekstien kirjo elävöittää tekstiä eikä lähtökohtaisesti ole ollenkaan huono asia, mutta lähteiden tarkempi esittely helpottaisi lukijaa ymmärtämään paremmin, mitä Kajander haluaa kullakin viitteellä viestiä.

Etnografinen arkistotutkimus metodologiana

Kajanderin tutkimusaineistona on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 2014 toteutetussa *Elämäni lukijana* -kirjoituskeruussa tuotettu aineisto. Kajander esittelee aineiston väitöskirjan alkupuolella hyvin ja perusteellisesti, ja sen käsittely on johdonmukaista läpi tutkimuksen. Olisi tosin ollut perusteltua lisätä keruukutsu väitöskirjan liitteeksi, sillä Kajander viittaa useampaan kertaan siihen, että keruukutsun kysymysten muotoilu ja järjestys ovat todennäköisesti olleen merkityksellisiä sen kannalta, minkälaiset asiat vastauksissa korostuvat. Kysymyksiä ei kuitenkaan kokonaisuudessaan kerrota väitöskirjassa missään kohtaa.

Aineiston analyysimetodiksi Kajander on valinnut etnografisen lähiluvun. Koska tutkimusaineisto on koostettu arkistosta, ei kyse ole etnografiasta perinteisimmässä muodossaan. Etnografia on tyypillisesti ymmärretty tutkimuskentällä tapahtuvaksi havainnoinniksi, jossa tutkija on kiinteässä vuorovaikutuksessa havainnoitavien tutkimuskohteidensa kanssa. Tutkija on aktiivinen osa itse tutkimuskenttää, ja tutkijan position artikulointi on erityisen tärkeää tutkimuksen objektiivisuuden kannalta. Tässä tutkimuksessa kenttä on kuitenkin arkistoaineisto, joten tutkijan vuorovaikutus aineiston kanssa on toisenlaista kuin etnografisessa tutkimuksessa yleensä. Etnografisen arkistotutkimuksen menetelmän tarkka määrittely ei ole helppoa, eikä Kajanderkaan aivan onnistu oman metodologiansa ydintä sanallistamaan tiiviisti ja osuvasti. Kajander pyrkii rakentamaan omanlaistaan osin autoetnografista metodologiaa suhteessa arkistoaineistoonsa: hän reflektoi tutkimuksen aikana aineistosta esiin nousseita teemoja omaan kokemushistoriaansa verraten, ja näin asettaa itsensä keskusteluun tutkimusaineistonsa kanssa. Lukijana minulle jäi hieman epäselväksi tämän tutkijan oman kokemushistoriallisen näkökulman merkitys arkistoaineiston analyysin kannalta. Joka tapauksessa tutkijan position tunnistaminen suhteessa aineistoon on hyvin näkyvässä roolissa, mikä on keskeistä tieteellisen legitimitetin kannalta.

Kajanderin väitöstutkimuksen analyysi jakautuu neljään eri lukuun. Kolmen luvun näkökulma määrittyy materiaalisien objektien perusteella. Nämä näkökulmat ovat kirjahylly, kirja ja sähkökirja. Neljäs analyysiluku käsittelee lukukokemuksia. Jaottelu toimii nähdäkseni hyvin ja auttaa Kajanderia vastaamaan asettamaansa tutkimustehtävään. Kajander lukee aineistoa näiden neljän eri linssin läpi ja asettaa aineistosta esiin nostamia löydöksiä rinnakkain aiemman tutkimuksen kanssa siteeraten samalla laajalla skaalalla eri tutkijoita. Näin hän artikuloi lukemisen materiaalisuuden rakentumista, sen eri ulottuvuuksia ja niiden vaikutuksia lukijoiden lukukokemukseen ja lukemisharrastukseen. Erityisen kiinnostavana pidin

kirjahyllyä käsittelevää lukua, sillä se lähestyi kirjan materiaalsen ulottuvuuden kulttuurista merkitystä kiinnostavalla ja tuoreella tavalla. Luku ei tosin vastaa suoraan Kajanderin tutkimustehtävään, vaikka sen liepeillä onkin, ja ehkä osin tästä syystä lukuun syntyy jossain määrin johdantomainen tunnelma. Muut kolme analyysilukua ovat enemmän sidoksissa toisiinsa, ja niissä käsitelläänkin osin päällekkäisiä asioita. Tämä päällekkäisyys ei sinänsä ole mielestäni ongelma, sillä Kajanderin tapa kirjoittaa analyysia auki on vertaileva. Tiettyjen asioiden toisteisuus tekstissä ei tässä väitöskirjassa ole tekstile haitaksi, sillä toisto korostaa keskeisiä tuloksia aineistosta esittäen niitä samalla hieman uudeltaisesta tulokulmasta. Kajanderin analyysi osoittaa, että kirjan ja sähkökirjan materiaalisuudet ovat kiinteässä yhteydessä niiden tuottamaan lukukokemukseen, eikä tätä lukukokemusta voi kokonaisvaltaisesti analysoida materiaalisista ulottuvuuksistaan irrotettuna.

Lukemisen moniaistiset muodot ja digitaalinen ulottuvuus

Kajander vastaa väitöstutkimuksessaan tutkimustehtävänsä kahteen ensimmäiseen osaan hyvin ja perusteellisesti. Tutkimus piirtää monitahoisen ja moniaistisen kuvan kirjan materiaalisuudesta ja sen vaikutuksesta lukijoiden kokemuksiin ja odotuksiin. Muodostuva kokonaisuus on sisällöllisesti rikas ja saa tutkimuksen lukijan pohtimaan omaa suhdettaan kirjoihin esineinä ja lukemiseen kehollisena tekona. Koska tutkimuskysymykset lopulta osoittautuvat kohtalaisen laajoiksi ja monitahoisiksi, osa analyysin myötä auneista näkökulmista jää pintapuolisesti kuvatuksi. Toisaalta väitöstutkimuksen ansiona voi pitää juuri sen antamaa laajaa yleiskuvaa ja erityisesti sitä, että moninaisten tutkimuksellisten näkökulmien ansiosta tutkimus tuottaa myös monipuolista ymmärrystä aiheesta. Tämän väitöskirjan puitteissa yksittäisiin analyysin kohteena oleviin ja aineistosta nouseviin piirteisiin ei edes ole mahdollista sukeltaa pohjia myöten. Myös kolmanteen asettamaansa tutkimuskysymykseen Kajander onnistuu vastaamaan aineistonsa puitteissa hyvin, mutta tämän kysymyksen kohdalla suurimmaksi ongelmaksi nousee teknologisen kehityksen nopeus ja se, että vuonna 2014 tuotettu arkistoaineisto alkaa olla auttamattomasti vanhentunutta digitaalisen kirjan kulttuuristen ulottuvuuksien kannalta. Sinänsä Kajander kyllä analysoi tutkimusaineistoa ansiokkaasti myös tämän luvun osalta. Tulokset eivät kuitenkaan resonoi nykypäivän lukemisen muotojen kanssa, koska vuonna 2014 elettiin vielä digitaalisen kirjan ja äänikirjan osalta niin alkuvaihetta, että niiden kulutus on ollut marginaalista verrattuna nykyiseen tasoon. Etenkin äänikirjan kohdalla analyysi jää niin ohueksi ja lukemisen ja kuuntelemisen aistimellinen ero kokonaan analysoimatta, että osion olisi voinut jättää tutkimuksesta pois. Aineistosta toki piirtyvät esiin ne esteet, jotka tuolloin ovat olleet merkittävimpiä digitaalisen kirjan suosion lisääntymisen kannalta, mutta kovin relevanttia tämä aineisto ei nykypäivän valossa sähköisten kirjan muotojen tuottamien lukukokemusten kannalta enää ole.

Kajanderin väitöskirjan suurin vahvuus on sen konkretian rikkaudessa: kirjan materiaalisuus on asia, josta lähes jokaisella on omakohtainen kehollinen kokemus, ja näin ollen väitöskirjan sisällön intuitiivinen ymmärtäminen on helppoa ja palkitsevaa. Samalla tutkimus kuitenkin tuo materiaalisuudesta esiin tasoja, jotka voi sitoa yksittäisen lukijan kokemuksia laajempaan kulttuuriseen kehykseen ja näin ollen antaa oman merkityksellisen lisänsä ajankohtaiseen keskusteluun kirjan asemasta 2020-luvun suomalaisessa ja laajemmin länsimmaisessa yhteiskunnassa. Väitöskirja onnistuu myös antamaan hienoja ituja erilaisille uusille kirjan materiaalisuuksien tutkimusaiheille, joihin tulevaisuudessa olisi tärkeä syventyä. Eriyisesti äänikirjan huiman suosion mukanaan tuomia muutoksia tekstuaalisten sisältöjen

vastaanottamiseen olisi kiinnostavaa peilata Kajanderin löytämiä lukemisen materiaalisia ulottuvuuksia vasten.

HuK Anna Heikkilä on kansatieteen maisteriopiskelija Helsingin yliopistossa.